

Л.А. Іванченко

НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ГРОМАДИ С. ДУБОВИЧІ УПРОДОВЖ 1917–1938 РР.: РОЗКВІТ І РЕПРЕСІЇ

В статті розкрито окремі компоненти історичного контексту релігійності українців, пов'язані з процесами національного відродження; конфесійна участь та політичні позиції громади с. Дубовичі Глухівської округи Чернігівської губернії у процесах творення Української Автокефальної Православної Церкви періоду 1917–1938 рр. Самоідентифікація та споконвічне життя за законами честі, покликанням і традиційними моральними принципами в умовах становлення соціалістичного режиму призвело до знищення найбільш свідомих і активних громадян та духовенства.

Ключові слова: Українська Автокефальна Православна Церква, Глухівська округа, парафія церкви Різдва Богородиці, Дубовичі, єп. Стефан Орлик, «кесаровщина», репресії.

Загальновідомо, що у формуванні засад нації важливими чинниками є мова і релігія. Сповідування спільної релігії розглядається як очевидна ознака національності. Статус помісності (автокефальності) церкви і нині втілює цілковиту самостійність у розв'язанні організаційних і культурних питань.

Історично складалося, що на захоплених територіях оселялось угруповання завойовника. Зміна влади не завжди спонукала до міграції, і певна частина населення, в силу тих чи інших обставин, осідала на захоплених територіях. Так виникла взаємозалежність конфесії і національності. Як зазначав М. Костомаров, «хто був католиком, той уже був поляком, а хто вважався і звався русином – той був православним» [1, с. 142].

У ХХ ст. рух за українізацію церкви та її автокефалію розпочався і поширився в буремні 1917–1921 роки. Не вдаючись в подробиці розгортання подій, зазначимо, що в цей час церковне середовище та урядовці Української Народної Республіки (УНР) провадили боротьбу за автокефальний статус церкви в Україні в умовах протидії проросійськи налаштованого єпископату. «Живий церковний інвентар», – так називав проросійське духовенство єп. А. Грановський [2, с. 14.]. В свою чергу, більшовицький закон про відокремлення церкви від держави створював примарну надію на існування автокефалії.

Ще з квітня-травня 1917 р в усіх українських єпархіях відбувались справжні церковні собори, на які прибувала велика кількість мирян для обговорення нагальних питань. Проголошений 1 січня 1919 р Закон «Про вищий уряд Української автокефальної православної церкви» стверджував, що Верховна церковна влада в Україні мала належати Всеукраїнському церковному собору, а справами церкви зобов'язаний займатися незалежний від Всеросійського патріарха Український Церковний Синод. Справи просувались повільно, і лише в жовтні 1921 р. частина діячів УНР разом із проукраїнськи налаштованим кліром скликали Всеукраїнський церковний собор і проголоси-

ли автокефалію Української Православної Церкви, обравши предстоятелем митрополита Василя (Липківського).

З Сіверщини на цей собор було делеговано чимало мирян – представників парафій, які підтримували націоналізацію церкви. Серед таких був і тридцятисемирічний мешканець м. Дубовичі, секретар партійної ради Олександр Павлович Коломієць [3, арк. 23 зв.–24]. Як згадує події того часу філософ і церковно-суспільний діяч прот. В. Зеньковський, його вразила «вируюча українська церковна стихія»: «Я побачив, що церковне українство сильне в селі, що в ньому живуть прагнення до вираження в церковно-му житті свого національного обличчя» [1, с. 250].

Автокефальний рух на Сіверщині в перші двадцять років більшовицької влади досліджували А. Зінченко, І. Мошик, Ю. Шишкіна. В їхніх працях побічно згадуються окремі особистості чи події, які розгорталися в парафії села Дубовичі. Грунтовне висвітлення життя цієї громади, як осередку національно-релігійного руху, що зазнав чималих репресій в 1930-ті роки, проводиться автором вперше, як і відомості з нещодавно розсекречених документів з архівів вищих органів влади.

Щоб проаналізувати події 1920–1930-х років, потрібно заглянути в парафіяльне життя Дубовичів більш раннього періоду.

Здавна (у XVII ст.) в селі була дерев'яна Архангельська церква [4, с. 2], в якій знаходився чудотворний образ Богородиці Дубовицької [5]. Ікона була знана і шанована за межами населеного пункту, губернії; відома в краї та інших землях. У довідковій книзі XIX ст. Королівства Польського зазначено: «Дубовицька ікона подібна до образу Матері Божої Ченстоховської... Ймовірно, в 1664 р., коли після невдалої облоги Глухова, поляки тікали з цих місць, образ був залишений у лісі... Належить до тих стародавніх ікон, які збереглися попри смуту і зміни політичного устрою в державі...» [6, с. 199–200].

В кінці XVII ст. в Дубовичах оселяється сім'я Кочубеїв. З того часу і до початку ХХ ст. представники різних поколінь цього козацько-старшинського роду проживали в названій місцевості і провадили активну громадську діяльність в різних сферах – розвивали промисловість і сільське господарство, будували церкви, школи, відкривали лікарні, бібліотеки тощо. У 1774 р. Василь Васильович Кочубей (8)¹ (1728–1791) отримав благословенну грамоту від Київського митрополита Гавриїла (Кременецького) (1707–1783) [7] на побудову нової церкви, яку було закладено у 1777 р.

«Нова кам'яна» церква Різдва Богородиці в центрі села була оточена цегляною огорожею з дзвіницею та чотирма вежами по кутах і мала вигляд фортеці [6, с. 199–200]. Про це свідчать не лише записи в літературних джерелах, а й фотографії початку ХХ ст. (фото 1).

1. Порядкові номери біля імен Кочубеїв відповідають родовідним порядковим номерам, присвоєним цим особам у праці В.Л. Модзалевського «Малоросійській Родословник» (Київ. Тіп. Тов. Г.Л.Фронцкевича и Ко. 1910. Том 2 (Е-К) – 720 с.). Для зручності оперування інформацією ми скористалися цим методом.

Фото 1. Церква Різдва Богородиці с. Дубовичі (не збереглась)

У 1805 р. на хори центрального храму в с. Дубовичі було перенесено вівтар дерев'яної церкви Успіння Пресвятої Богородиці з хутору Ретик, а саму будівлю церкви перемістили на сільське кладовище [4, с. 3]. Про те, що Кочубей були парафіянами саме Ретицької Успенської церкви, збереглися записи в «Сповідальних книгах» [8, с. 323 зв.].

У 1854 р. клопотаннями В.В. Кочубея (30) (1829–1878) с. Дубовичі було надано статус містечка [9, арк. 54–54 зв.].

Про чудодійну силу Дубовицької ікони Божої Матері ширились чутки околицями з часу її появи в цій місцевості. За ініціативою того ж В.В. Кочубея (30) у вересні 1861 р. запроваджено хресний хід з іконою з містечка Дубовичі до міста Кролевеця на час Воздвиженського ярмарку [10, с. 363–366]. На ту подію з'їжджалася численна кількість дворян і людей різного соціального статусу та віку. Літургію соборним чином у присутності шести священників звершував архієпископ Філарет (Гумілевський) [10, с. 363–366], який на той час очолював Чернігівську кафедру. З його дозволу у 1864 р. В.В. Кочубей (30) в парку Дубовичів звів третій храм – на честь свята Введення Пресвятої Богородиці. Цокольний поверх цієї церкви слугував родинною усипальницею [4, с. 6].

Факт наявності на початку ХХ ст. трьох храмів в м. Дубовичі є красномовнішим за слова. Із записів у клірових книгах і часописі «Чернігівські єпархіальні відомості» встановлено число парафіян у 1911 р. – 1810 осіб чоловічої та 1817 осіб жіночої статі [11, арк. 61].

За переказами старожилів, до церкви ходило багато людей ще й через авторитетність священника, який мав дуже гарний голос. «Коли він затягував слова екстени, люди в

церкві плакали. Дуже гарно звучало відлуння молитов і спів під склепінням храму»². Архівні ж документи подають інформацію про нагородження грамотою поважного ветерана Дубовицького хору церкви Різдва Богородиці Семена Андрійовича Овсієнка (72 років), який «своїм відношенням до діла подає зразок хорової дисципліни і гарного поведіння» [12, арк. 9], 45 років «непрестанно в піснях вихваляє Господа» [12, арк. 10] і, навіть, у такий поважний вік за будь-якої погоди, не дивлячись на віддаленість і погані дороги, не відмовлявся виїжджати на богослужіння в інші парафії (25 червня 1925 р.) [12, арк. 10].

Інші джерела підтверджують високий моральний рівень та свідомість мешканців м. Дубовичі на початок ХХ ст., наприклад, функціонування низки громадських закладів і організацій, як-от сирітський притулок-ясла в 1903 р., якими опікувався священник Н. Гусаковський [13, с. 25], пожежна дружина [13, с. 51], земська школа [13, с. 51], церковно-приходська (в 1911 р. в ній навчалось 58 дівчат) [11, арк. 55 зв.].

Про популярність Дубовичів свідчать записи в метричних книгах. Тут вказано прізвища людей, які проживали в Києві чи інших великих містах, а таїнство вінчання чи хрещення отримували в центральній Різдово-Богородицькій церкві [14, арк. 47 зв.; 15, арк. 39 зв.–40]. Це, в свою чергу, впливало безпосередньо на членів парафії, місцевої громади (*старі люди згадують факти спільного застілля та чаювання*).

Образ Богородиці Дубовицької був шанований і в Києві. Подарована кн. Н.А. Львовою в Софійський собор [16, с. 86].

2. За розповідями П.В. Проценка (1894–1973).

ікона числиться в переліку святинь, зазначених в путівниках Києва кінця XIX – початку XX ст. [17, с. 125]. На молебні до неї стікались юрби прочан з усіх усюд.

Тепер повернімося до подій початку XX ст. «Створена у Києві в соборі св. Софії, автокефальна парафія стала справжнім огнищем українського церковного руху. До неї заходили прочани з усієї України і чули службу українською мовою, дуже захоплювались, звертались до Всеукраїнської Православної Церковної Ради, одержували інформації, поради і брались до заснування і в себе української парафії» [2, с. 36]. «По селах пішло величезне зворушення: до Києва рушили цілі прощі почути українську відправу, побачити свою народну єрархію» [2, с. 69]. Немає сумнівів, що на богослужіннях в соборі св. Софії неоднократно бували парафіяни з м. Дубовичі. «Коли люди чули, що службу служать рідною українською мовою, то у всіх загоралась любов до цього» [18, с. 345].

У жовтні 1921 р. до Києва з м. Дубовичі на Всеукраїнський Церковний Православний Собор був делегований парафіянин Олександр Павлович Конопля [19, с. 364].

Як зазначає митрополит Василь (Липківський), «на Лівобережжі повільніше йшов український церковний рух, але людність пильно до нього прислуховувалась і поволі приєднувалась: може повільніше рух йшов, зате твердіше ступав» [2, с. 79]. На Конотопщині активним діячем був протоієрей Дмитро Карпенко. Він був світською людиною, далекою від церковних канонів, але захопився українською церковною відправою. Згодом став головою Борзнянської повітової ради та врешті-решт прийняв священство. Він у селі створив повітову раду, і, заснувавши більше 20 парафій, майже одноосібно організував Конотопську церкву. Звідти рух розгорнувся й на сусідню Глухівщину. У Глухові утворилось 3 парафії і 15 на околиці [2, с. 80]. Першою з них була парафія Різдво-Богородицької церкви містечка Дубовичі [20, арк. 15–16 зв.].

Загалом, Чернігівська краєва церковна рада мала в своєму складі доволі свідомих діячів. Так, головою на Сосниччині був Василь Потієнко (батько). Глухівська Повітова Церковна Рада (ПЦР) утворилась зусиллями священників Івана Мочарського, Олександра Козина, Володимира Петрова з м. Дубовичі [2, с. 125]. Ніжинська і Борзнянська церкви обрали єпископом священника Миколу Ширяя. Чернігівщина за перші роки налічувала до 150 українських парафій і 2 єпископа (Юрія Міхновського та Івана Павловського) [2, с. 80].

Хвиля національної церкви, жага до спілкування з її

Фото 2. Церковний хор Різдво-Богородицької церкви м. Дубовичі. Свято Трійці, 1921 р.

очільниками спонукала єпископів подорожувати по селах і містах всієї України [2, с. 69]. Архівні та фото документи 1921 р. зберегли відомості про візити в м. Дубовичі єпископа Стефана Орлика (фото 2) та митрополита Василя Липківського [21, арк. 12–13].

Зі створенням автокефальної церкви на священство йшли «люди високої освіти – учительство, правники, кооператори» [2, с. 69]. За спогадами митрополита Василя Липківського, в перші роки після Всеукраїнського Церковного Собору було висвячено понад 400 священників з числа членів парафій. Серед таких був і дубовичанин Андрій Олександрович Сущенко [22, арк. 188 зв.].

В книгах обліку церковної парафії Різдво-Богородицької церкви за 1927 р., тепер уже села Дубовичі (у 1923 р. відбувся адміністративно-територіальний поділ [23, с. 586]), зафіксовано парафіян – 890 чоловіків і 1089 жінок [24, арк. 4]. Чи відповідає ця цифра дійсності – питання спірне, зважаючи на фальсифікацію тодішніх документів у порівнянні з іншими джерелами.

Про парафію Дубовичів, як «сталу і тверду», згадує у листі за 15 червня 1929 р. єпископ Глухівський і Конотопський Володимир (Самборовський). В листі викладено плани про святкування ікони «Дубовицької Божої Матері в 10-ту П'ятницю після Пасхи, яка на той рік припадала на свято Петра і Павла (12 липня) [20, арк. 15–16 зв.]. Але за кілька місяців, у жовтні, церву в Дубовичах закривають за відсутністю парафіян.

Інспектор Глухівського Окрадмінвідділу Г.С. Міщенцев 25 грудня 1929 р. повідомляє про арешт дубовицького попа (В.П. Петрова) за контрреволюційну діяльність і арешт членів дубовицької громади за антиреволюційну роботу та проведення зібрання щодо збору підписів про звільнення попа (того ж В.П. Петрова) з Глухівського ДОПРУ³ [25, арк. 13].

3. «Дом принудительных работ» при загальних місцях ув'язнення, тюрма.

Звичайно, хвиля арештів духовенства та пересічних громадян, яка прокотилась восени 1929 р., викликала обурення з боку населення. А прохання жителів с. Дубовичі про звільнення священника Володимира Петрова, спрямовані до Глухівського відділку, «невимовно кричать» про розпач і незрозуміння дій більшовицького режиму стосовно таких негативних перемін по відношенню до церкви [26, арк. 17].

Володимир Павлович Петров народився неподалік – в Гамаліївці, упродовж 1902–1903 рр. і 1906–1915 рр. був членом Хрестовоздвиженського (*Неплюєвського*) трудового братства. За освітою – агроном. Протягом 1903–1905 рр. служив матросом у флоті царської армії; по закінченні терміну військового зобов'язання вчителював (1908–1915). З 1918 р. – дяк в м. Дубовичі, а пізніше, у 1921–1929 рр., – священник Дубовицької Різдово-Богородицької церкви [27, арк. 47].

Під час дослідження справ репресованих осіб, виявлено факти маніпуляції радянської влади довірою населення, оскільки вигадувались щораз нові умови, за яких обіцяли звільнити арештованих. Зокрема, встановлено наявність двох (*сумнівних*) документів з однією датою. У протоколі засідання дубовицької церковної ради від 13 листопада 1929 р. за підписом 12-ти членів зазначено, що через відсутність парафіян «з 1 жовтня церква фактично не працює, тому... ухвалено рішення... раду розпустити, церковне майно передати до сільської ради» [28, арк. 15]. І довідка сільської ради з тією ж датою, яка засвідчує імена 12-ти членів церковної ради та повідомляє, що вони є соціально-небезпечними особами [29, арк. 22].

Важко навіть уявити, до яких фальсифікацій могла вдаватися влада, щоб викрити якнайбільшу кількість свідомих громадян та об'явити їх «ворогами народу». Після навіть побіжного ознайомлення з особовими справами в архіві НКВД, перелік репресованих мешканців Дубовичів сягає за п'ятдесят осіб. В силу різних причин назвемо лише деяких з них разом із тими скупими відомостями, які віднайдено:

1. Бізев Антон Тимофійович, вчитель української мови, диригент;
2. Бобровицький Микола Федорович, священник;
3. Власенко Іван Панасович;
4. Губенко Григорій Пантелійович, 1897, колгоспник;
5. Губенко Семен Пантелійович;
6. Гузенко Василь Омелянович, 1891, колгоспник-тегляр;
7. Гузенко Олександр Омелянович;
8. Гузенко Тимофій Андрійович, 1872 р.н., селянин-одноосібник;
9. Жук Павло Ілліч;
10. Коваленко Йосип Леонтійович, 1887, селянин-одноосібник;
11. Коваль Василь Йосипович, священник;
12. Коломієць Олександр Павлович, 1885, рахівник ветлікарні (*делегат ВЦС 1921 р.*);
13. Конопля Павло Федорович, 1884, колгоспник;

14. Левченко Йосип Павлович, 1890, завідувач поштового відділення;

15. Падалка Іван Родіонович, 1876, тегля;
16. Падалка Михайло Федорович, 1886, робітник промкобмінату;
17. Петров Володимир Петрович, 1882, священник;
18. Подорога Гнат Гнатович, дяк;
19. Подорога Михайло Гнатович;
20. Противень Максим Данилович, 1889, колгоспник;
21. Сергієнко Петро Максимович, священник;
22. Сулима Олександр Макарович, 1891, рахівник сільбанку;
23. Суценко Андрій Олександрович, 1896, священник;
24. Суценко Петро Петрович, 1877, селянин-одноосібник;
25. Суценко Михайло Михайлович, 1877, селянин-одноосібник;
26. Суценко Петро Йосипович, священник;
27. Суценко Федір Семенович;
28. Тимченко Василь Гнатович, дяк, регент;
29. Тимошенко Григорій Якович, 1879, робітник лісництва;
30. Філонович Софія Василівна, 1896;
31. Чернявий Кузьма Омелянович, 1884, ієромонах;
32. Шуба Василь Петрович, 1881,
33. Юрченко Феодосія Олександрівна, 1902, член сім'ї засудженого;
34. Якуш Андрій Овсійович, 1894, вчитель.

На основі викладеного вище матеріалу можна зробити висновок про високий рівень активності дубовичан у створенні національної української церкви як складової державотворення. Констатуємо, що в комплекс каральних заходів потрапляли представники всіх прошарків населення, навіть ті, які щиро підтримували більшовиків. Підозра падала на кожного, хто хоч якоюсь мірою нарікав на владу. Найчастіше приписували звинувачення за статтю 54-10 КК УРСР 1927 р., яка передбачала покарання за антирадянську пропаганду або націоналістичну агітацію. Поширеним також було обвинувачення у наклепі на більшовицьку владу. У судових і позасудових розправах грубо нехтували нормами Конституції [30, арк. 7]. У більшості випадків ув'язненим присуджували ВМП – розстріл.

Революційні події початку ХХ ст. на теренах держави сколихнули усталене життя населення, розділили погляди і думки, змінили принципи, створили нові напрями, дали розвиток новим течіям, ідеям. «Єдиною важливою українською інституцією, яка принаймні частково інтегрувалася в імперську структуру, була православна церква» [1, с. 286]. Певний відсоток духовенства і мирян мали назву «непоминаючих», бо в ті роки не долучились до офіційно визнаного обновленського Синоду Православної Російської Церкви. Вони не сприйняли компромісів з більшовицьким режимом (*укладених митр. Сергієм Страгородським (1867–1944)*) і не виявили прихильності до «на-

ціоналістів». Ці люди залишилися вірні своїм поглядам і понесли мученицьку смерть за християнську віру від будівників соціалізму.

Серед численних жителів села Дубовичі були ченці – поселяни Глинської пустині і прихильники Російської імперської церкви. У застінках НКВД тримали і допитували уродженця м. Дубовичі ієромонаха Кесарія (Чернявого). Фотографії різних років промовисто розвінчують виконання завдань «безбожної п'ятирічки», ставлення більшовицького режиму до інакомислячих.

Людські втрати, знедолені родини – ось відлуння і наслідки жорстокого терору більшовиків проти світлич державотворчих ідей, національної гідності. Репресивна політика уряду 1930-х років намагалася розчавити громадську свідомість мирних жителів Дубовичів, залякуванням викорінювала національний дух, високоморальні якості людини. Перекази про замучених радянським режимом родичів, під строгою забороною розголосу, передавались в родині з покоління в покоління. Діти, які виростили без батьків, народили дітей. Внуки, які ніколи не бачили дідуся, свято бережуть пам'ять про репресованих предків. Про дубовичанина Андрія Суценка [31, арк. 625 зв.–626] як про священника вперше дізнались з уст правнуків.

Отже, завдяки розповідям старожилів, нащадків репресованих осіб молодшого покоління, з відкриттям доступу до архівних документів, маємо можливість віднайти загублені імена і хоч якоюсь мірою окреслити масштаби скоєних злочинів, донести інформацію до сучасників, щоб скласти загиблим «хоч пізні вінці»⁴. І дана стаття – лише перша сходинка на шляху до розкриття безлічі подальших щаблів токсичної радянської ідеології, яка все одно не спотворила прийнятні громадські погляди спільноти с. Дубовичі у ХХ ст. Ще в 1997 р. дубовичани знову зареєстрували парафію, що об'єднала навколо церкви нинішніх християн. Та ця історія має відношення до нашого сьогодення.

ПОСИЛАННЯ

1. Релігія і нація в суспільному житті України й світу / за ред. Л.О. Філіпович. – К.: Наукова думка, 2006. – 286 с.
2. Митрополит Василь Липківський. Відродження церкви в Україні 1917–1930. Проект зі збереження спадщини української еміграції. – Українське видавництво «Добра книжка». 160 випуск. – Торонто Р. Б. 1959. – 335 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВОВ), ф. 3984, оп. 3, спр. 106, арк. 23зв. – 24.
4. Павлович П.Э. Дубовичи. Имение Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда Черниговской губернии. – К.: Тип. Кульженко, 1903. – 145 с.; ил.
5. Поселянин Е. Богоматерь. Описание Ее земной жизни и чудотворных икон – мученик Евгений Поселянин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://azbyka.ru/fiction/bogomater-opisanie-ee-zemnoj-zhizni-i-chudotvornyx-ikon/#n23> – Заголовок з екрану.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. / Wydany pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Т. II. – Warszawa: Druk «WIEKU», Nowy-Swiat Nr. 59. – 1881. с. 199–200.
7. Центральний державний архів давніх актів (м. Москва), ф. 1445 (Кочубей), оп. 1, Т. 1, спр. 4392. Запис під № 184 від 31.07.1774 («Благословительная грамота митрополита Киевского и Галицкого Гавриила на постройку в селе Дубовичах новой церкви»).
8. Центральний державний історичний архів, ф. 127, оп. 1017, спр. 26.
4. Леся Українка «На столітній ювілей української літератури».

9. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 679, оп. 3, спр. 388, арк. 54–54 зв.
10. Черниговские епархиальные известия – Чернигов, 1861. – № 7. – С. 363–366.
11. ДАЧО, ф. 679, оп. 3, спр. 388, арк. 54–63.
12. ЦДАВОВ, ф. 3984, оп. 3, спр. 339, арк. 1–14.
13. Журналы Глуховского уездного земского собрания 1904 года а) ХІ очередной сессии съ 25 сентября по 7 октября включительно, и б) чрезвычайной сессии 17 декабря. – Глуховъ, типография А.К. Нестерова. – 1904. – 217 с.
14. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. 1190, оп. 3, спр. 22, арк. 47 зв.
15. ДАСО, ф. 1190, оп. 3, спр. 99, арк. 39 зв. – 40.
16. Сінкевич Н.О. Реліквії та чудотворні ікони Софії Київської – К.: Логос, 2011. – 95 с.
17. Титов Ф. Краткое историческое описание Киево-Печерской Лавры и других святых и достопримечательностей города Киева. – К.: Тип. Киево-Печерской Лавры, 1911. – 155 с.
18. Зінченко А. Українізація церковного життя на Сіверщині й середньому Подніпров'ї (за матеріалами історій парафій УАПЦ 1917–1925 рр) / Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2011 / 5 (55) – 467 с.
19. Мошкі І.В. Українська Автокефальна Православна Церква у Глухові у 20-ті–30-ті роки ХХ ст. / Сіверщина в історії України. Вип. 10. – Глухів-Київ. Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2017. – С. 364–368.
20. ЦДАВОВ, ф. 3984, оп. 3, спр. 596, арк. 15–16 зв.
21. ЦДАВОВ, ф. 3984 оп. 1 спр. 339, арк. 12–13.
22. ДАСО, ф. Р-7641, оп. 51, спр. 394, арк. 188 зв.
23. Чернігівщина краєзнавча: Календар 2005. Чернігівське земляцтво: автори-упорядники І. Корбач, В. Устименко. – К.: ТОВ «Культурно-освітній, видавничо-поліграфічний центр «Злато-яр»», 2004. – 768 с.; ил.
24. ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 4.
25. ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 13.
26. ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 17.
27. ДАСО, ф. Р-7641, оп. 51, спр. 934, арк. 47.
28. ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 15.
29. ДАСО, ф. Р-3131, оп. 3, спр. 187, арк. 22.
30. Реабілітовані історією. Сумська область. У трьох книгах. Книга перша. – Суми. Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 756 с.
31. ДАСО, ф. 1190, оп. 1, спр. 14, арк. 625 зв. – 626.

Иванченко Л.А. Национально-религиозная жизнь общины с. Дубовичи в 1917–1938 гг.: расцвет и репрессии

В статье раскрыты отдельные компоненты исторического контекста религиозности украинцев, связанные с процессами национального возрождения; конфессионального участия и политические позиции общины с. Дубовичи Глуховской округи Черниговской губернии в процессах созидания Украинской Автокефальной Православной Церкви периода 1917–1938 гг. Самоидентификация и жизнь по законам чести, по призванию и следование традиционным моральным принципам в условиях становления социалистического режима привело к уничтожению наиболее сознательных и активных граждан и духовенства.

Ключевые слова: Украинская Автокефальная Православная Церковь, Глуховский округ, приход церкви Рождества Богородицы, Дубовичи, епископ Стефан Орлык, «кесаровщина», репрессии.

Ivanchenko L.A. National and religious life of the Dubovychi village community during 1917–1938: development and represses

The article reveals particular components of the Ukrainian religiosity historical context associated with the processes of national renaissance; denominational participation and political positions of the Dubovychi village community, (Hlukhiv district of the Chernihiv province) in the processes of creation of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church during 1917–1938. Self-identification and eternal life of honor, vocation and traditional moral principles, in the conditions of the socialist regime establishment which led to the destruction of the most conscious and active citizens and clergy.

Key words: Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Hlukhiv district, parish of the Virgin Nativity church, Dubovychi, ep. Stephan Orlyk, «kesarovshchina», repression.

11.02.2019 р.

